

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477) "1648/179" + 908

Олександр Борисович Татарченко

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та української філології Херсонського національного технічного університету

e-mail: obt1980@ukr.net

Павло Олегович Токаленко

аспірант кафедри історії України та української філології Херсонського національного технічного університету

e-mail: tokalenko83@mail.ru

ПАДІННЯ ДОВІРИ НАСЕЛЕННЯ ДО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ)

У статті автори намагаються визначити причини падіння довіри населення Російської імперії до православної церкви наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Акцентується увага на тому, що зниження авторитету православного духовництва серед мирян було пов'язане з однобічною політичною орієнтацією церкви на імперський режим. Крім того, на прикладі південної України, демонструється активна політична позиція Російської православної церкви під час Першої російської революції, яка призвела до виходу частини мирян з лону православної церкви та до розгортання внутрішньоцерковного руху за її демократизацію та реформування.

Ключові слова: РПЦ, Перша російська революція, Південь України, протестантські течії, контрреволюційний рух, духовництво.

Постановка проблеми. Сьогодні питання православної церкви в Україні є однією з найбільш актуальних державних проблем, про що свідчить намагання влади і народу створити в Україні єдину помісну православну церкву, незалежну від російської імперської політики. Тому досвід того періоду в історії українського православ'я, коли воно було невід'ємною частиною імперської державної структури – Російської православної церкви (РПЦ), є досить корисним для сучасної України. Протягом кінця ХІХ – початку ХХ століття православ'я в Російській імперії разом із владою втрачало прихильність власних мирян, що у свою чергу, як свідчать приклади південної України, започаткувало низку нових тенденцій у її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних українських істориків роль православної церкви у суспільних процесах Російської імперії ХІХ – початку ХХ століття досліджували А.А. Бойко, І.В. Горпинченко, Г.М. Надтока. Реформаційний рух у середовищі православної церкви та розкол її духовництва у роки Першої російської революції вивчали О.М. Ігнатуша, Т.В. Ковальчук та О.П. Тригуб.

Серед сучасних російських істориків, які вивчали роль православної церкви в російському суспільстві ХІХ – початку ХХ століття, можна виділити А.В. Алексеєва, В.Р. Давлетшина, Ю.Ю. Сінеліну, С.Ю. Чімарова. Діяльність православної церкви у роки Першої російської революції досліджували Д.Є. Леонов та М.В. Шкаровський.

Мета статті – з'ясувати причини і наслідки падіння авторитету православної церкви серед її пастви в Російській імперії наприкінці ХІХ – початку ХХ століття на прикладі південної України.

Виклад основного матеріалу. Виконуючи роль державного інституту, РПЦ в Російській імперії вимушена була діяти у форматорі імперської політики, а тому протягом ХІХ століття, як і влада, поступово втрачала авторитет серед різних верств російського населення. Це давало

опозиційним політичним силам Росії привід піддавати православ'я жорсткій критиці. Так, у листівці 1905 року під номером 14 Центрального комітету Соціал-революційної партії йшлося про історію православної церкви від початку її історії, коли вона була чистою у духовному розумінні, до того моменту, коли її було спалювано політикою. Після чого вона, нібито, припинила бути справжнім православним християнським мірилом. У чому звинувачувався Іван Грозний, за часів якого церква повністю опинилася під потужним царським впливом [1, 69].

Імперська політика вплинула на те, що РПЦ почала вбачати у Константинопольській церкві «відхід» від православних традицій. Грецький вплив приймався нею як порча, яка проникає в «єдине справжнє православне царство у світі», яким вона вважала себе [2, 84–85]. Таке ставлення РПЦ до першої в структурі вселенського православ'я церкви було викликане ідеєю «Третього Риму», яку взяла на озброєння Москва для просування своєї імперської політики на міжнародній арені.

Натомість миряни в Росії прагнули повернення церкви до істинної православної віри, незалежної не від держави, не від суспільства. Однак православний клір початку ХХ століття, який влаштовував поточний стан речей, часто відмежовувався від подібних ініціатив, називаючи їх «сатанинськими». Серед яскравих прихильників ідеї церковного відродження був священник Адріан Пушкін, який ще у 1858 році дійшов до висновку, що вчення православної церкви не відповідають істині. У 1861–1863 роках він виклав свої ідеї у книзі та схематичних малюнках. Він не раз відвідував Санкт-Петербург та зустрічався з представниками духовної влади Російської імперії, намагаючись переконати їх опублікувати його праці для широкого загалу.

А. Пушкін стверджував, що світ став дуже гріховним, тому що Христос не зміг його повністю врятувати, і що для цього має з'явитися новий месія. У 1866 році він був заарештований та відправлений в Соловецьку тюрму, де перебував 15 років. Його ідеї були настільки небезпечними для церковної влади, що йому заборонили спілкування із зовнішнім світом [3, 79].

Частина українців також негативно ставилися до православної віри, вбачаючи у ній загрозу для істинного християнства. Так у 1872 році селянин с. Гладос Петро Француз порубав сокирою ікону Св. Миколая, а селяни с. Костянтинівка Херсонського повіту відкрито глумилися над православною похоронною процесією та іншими обрядами православної церкви [4, 111].

Великий вплив на світогляд людей справили наукові відкриття, які стали поширеними наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Якщо до цього часу людина була творінням Господа, яке несло у собі частину свого небесного Отця, то тепер з'ясувалося, що людина пішла від мавпи. Бурхливий розвиток науки породив у людини відчуття впевненості у безмежності своїх можливостей у пізнанні світу, у повній передбачуваності майбутнього. Нові наукові відкриття збільшували кількість прихильників матеріалістичного світогляду у Російській імперії [5, 6].

Протягом ХVІІІ-ХІХ століть піддані Російської імперії відчували відносну стабільність соціально-політичного життя, яка, окрім православної церкви, забезпечувалася ще трьома факторами: по-перше – військово-політичною могутністю Російської імперії; по-друге – спроможністю держави забезпечити добробут для привілейованих верств суспільства; по-третє – сприйняттям населення імперії образу царя, як «вождя», який дбає про всіх. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття під впливом науково-технічної революції і зростаючого пролетаріату, невдоволеного своїм становищем, стабільність у середині Російської імперії почала хитатися.

До того ж капітуляція 30 березня 1956 року Росії у Кримській війні похитнуло її міжнародне становище. Яке, у свою чергу, надавало додатковий привод для невдоволення народу царським режимом. Зростанню протестних настроїв серед селян сприяло також невдоволення ними результатами земельної реформи 1861 року. Наростаюча криза в селах та містах (безробіття та голод, бунти та страйки), стала явною ознакою того, що цар не тільки був не спроможний гарантувати добробут людей, але й сам став причиною соціально-економічних негараздів в імперії [6, 31].

Про падіння авторитету РПЦ свідчив відомий випадок з канонізацією ієромонаха Серафіма Саровського. Приводом до початку цієї процедури стали чутки про пророкування ним того, що правління Миколи ІІ, нібито, спочатку буде складним, а потім буде дуже вдалим. Це

пророцтво сподобалося імператриці Олександрі Федоровні і вона наказала в червні 1902 року обер-прокурору Синода К.П. Побєдоносцеву негайно канонізувати старця Серафима [6, 33].

Однак виявилось, що кістки монаха зазнали гниття, що за православними канонами не могло трапитися зі святим, через що, частина духівництва виступила категорично проти канонізації. Незважаючи на це, вона все ж відбулася, а труну з мощами Серафима Саровського ніс особисто імператор Микола II. Але це не врятувало від розповсюдження народом чуток про псевдоканонізацію ієромонаха Серафима [6, 34].

Інша причина падіння авторитету православної церкви пов'язана з матеріальним добробутом православного духівництва, який викликав неабияке здивування серед простого народу. Відомо, що духівництво володіло більш ніж 250 тис. десятин найкращої землі в Україні. Тільки Києво-Печерська лавра щорічно заробляла від 25 до 30 тис. рублів. Прибуток православного духовенства, по всій території Російської імперії від підприємницької діяльності у 1905–1906 роках становив 23 млн. рублів на рік [1, 71].

Мало місце і хабарництво, яке було поширеним явищем серед кліру РПЦ. Особливо воно проявлялося в місцях, де існували релігійні громади інших християнських течій, представники яких для того, щоб відправляти власні служби, мали сплачувати певні «дотації до жалування» православному духівництву, щоб воно не попереджало владу про наявність їх «шкідливої духовної діяльності» [7, 61]. Це свідчить, про відсутність конфронтації між різними конфесіями у боротьбі за «душі мирян», якщо між ними вирішені матеріальні питання.

Негативно характеризували православних священнослужителів представники місцевої влади в південній Україні. Помічник начальника херсонського Головного жандармського управління по Єлисаветградському та Олександрівському повітах штабс-капітан Дремлюга писав: «Православне духівництво Єлисаветградського та Олександрівського повітів часто нетверезе, жадібне та дуже вимогливе до селян і є причиною збільшення сект та переходу до них православних християн» [8, 13].

Антирелігійні настрої на початку XX століття поділяли не тільки світські інтелігенти, а й майбутні священники. Приміром, митрополит Веніамін (Федченко) згадував, що, нібито, всі семінаристи, а тим більше їхні вчителі, – безбожники. Викладачі духовних навчальних закладів відзначали «мертвичину» семінарської науки «з її деспотичним монастирсько-поліційним режимом», котрий виховував священників-найманців, які ненавиділи церкву, богослов'я та все, що було з цим пов'язане. «Хіба ж я не знаю, що Бога немає», – писав Сергій Булгаков згадуючи свої роки навчання у духовній семінарії [4, 107].

Про вихованців духовних семінарій у 1907 році газета «Русское Знамя» писала, що: «Наші духовні семінарії та академії виховують осіб байдужих до релігійних догматів православної церкви. Молоді семінаристи та їх старші товариші, виховані у родинах з кастовим світосприйняттям, дивляться на церкву лише як на джерело матеріального добробуту» [9, 222].

Ставлення священників РПЦ до своєї пастви сформувало у неї внутрішню пустоту у поєднанні із зовнішньою набожністю – писав автор багатьох досліджень з історії дореволюційної Росії, американський професор Річард Пайпс. Він стверджував, що також і селянин Російської імперії, на початку XX століття, виявляв багато зовнішньої набожності. Він постійно хрестився і регулярно відвідував церкву, дотримувався постів, будучи при цьому твердо переконаним, що скрупульозне дотримання церковних обрядів (постів, таїнств) та безперервне перехрещення врятує його душу. Однак селянин погано розумів, якщо розумів узагалі, духовний зміст віри та релігію як спасіння життя. Він не знав Біблію і навіть «Отче наш». До попа ставився з повною зневагою. Хоча намагався підтримувати з ним відносини, бо йому кінце необхідно було приймати участь у таких обрядах, які б допомагали йому потрапити на небеса [8, 9].

Негативну оцінку російське православне духовенство отримувало й від політичних партій. Так, під час революції 1905–1907 років, Соціал-революційною партією була дана

характеристика ставленню священників до простого люду такими словами: «мужик – це худоба, йому не потрібно багато знати, нехай й далі колується в землі» [1, 74].

Схильність демонструвати свою набожність проявляла також імператорська родина. Це їй було потрібне для легітимації свого режиму в очах православної пастви. Підтримувала вона зв'язок й з чорносотенним духовенством. Не дивно, що в уставі «Союзу руського народу» зазначалося, що православна церква благословила російську монархію, підтвердивши її право на існування, виправдане історією [10, 3].

Намагаючись отримати більше легітимності, Микола II, якщо вірити словам С.О. Нілуса, пропонував себе на посаду патріарха РПЦ. Однак єпископи промовчали й не дали остаточної відповіді імператору, залишивши *status quo* [11, 9]. У світовій історії міг би трапитися унікальний випадок злиття воєдино державної і церковної влади під керівництвом одного монарха.

У роки Першої російської революції 1905–1907 років РПЦ активно підтримувала імперську контрреволюційну політику. У період активізації антиреволюційної діяльності духівництва наприкінці 1905 року православні священники, з одного боку, закликали паству до послуху та покірності «богообраній» влади, а з іншого – підштовхували монархічні сили до крайньої жорстокості у відношенні до протестуючих [12, 2–3]. РПЦ робила офіційні звернення до мирян за посередництва міських градоначальств та фінансувала друк цих звернень за власний кошт [13, 8].

Крім того, у роки революції, православна церква вперше визнала факт своєї внутрішньої кризи у офіційному зверненні до народу: «Среди нас есть худые люди, которые много зла делают. Они обращаются к насилью с подменными письмами» – писала міська управа міста Олександрівськ Катеринославської губернії, маючи на увазі й православних священників, що відкрито підтримували насилля на вулицях міста [13, 93].

У той же час провокативну функцію у робітничому середовищі виконував священник та профспілковий лідер Георгій Гапон. Пізніше його запитали, що б він робив, якби Микола II його прийняв у себе? Гапон відповів, що впав би відразу ж на коліна, та почав би благати імператора помилувати всіх політичних злочинців і, звичайно ж, отримав би згоду «доброго» царя [14, 49].

Про падіння довіри народу до церкви свідчить й активізація духовної преси, у першу чергу «Епархиальных ведомостей», що виходили у всіх губерніях Російської імперії. Більшість цих видань прагнули розширити коло читачів шляхом зміни формату газети у більш світську площину. Так замість «Подольских епархиальных ведомостей» стала виходити газета «Подолье», замість «Гаврических епархиальных ведомостей» – «Гаврический церковно-общественный вестник», у доповнення до «Херсонских епархиальных ведомостей» вийшов додаток «Христианская жизнь», який мав антиреволюційну направленість [14, 119].

Відомі факти підтримки православним духівництвом військових, які брали участь у придушенні повстанських настроїв в Російській імперії у 1905–1907 роках. Так, у січні 1906 року командир 3-го запасного кавалерійського полку звернувся до духовного керівництва Харківської губернії з клопотанням про нагородження полкового священника Миколая. У рапорті він зазначав, що о. Миколай щодня відвідував казарми солдат, де своїм власним пастирським словом переконував солдат не вірити усіляким революційним пустошам [15, 13].

Зниженню авторитету православної церкви сприяв її союз з чорносотенним рухом та захист його у судових процесах. Волинський єпископ Анатолій заявляв: «Церква – інститут войовничий і вона повинна діяти спільно з союзом руського народу» [16, 59]. Православні священники виступали захисниками в суді тих, хто вбивав та грабував ліберальну спільноту, намагаючись досягнути тим самим головної мети – збереження монархічної системи в Російській імперії [17, 4]. Революціонери, зі свого боку, відмовлялися від послуг останньої сповіді перед стратою, тим самим демонструючи невдоволення діями православного духівництва [18, 298].

Через провладну позицію кліру РПЦ під час Першої російської революції на теренах Російської імперії траплялися випадки вигнання священників, погроми їхніх домівок і навіть їх убивства [19, 46].

Низький рівень довіри до церкви спонукав імператора Миколу II до видання іменного указу 17 квітня 1905 року «Про зміцнення начал віротерпимості», яким надавалася повна свобода всім віросповіданням. Після виходу документа, священнослужителі Херсонської єпархії почали вважати, що херсонські сектанти підняли голову і звинувачували їх у підтримці революційного руху та участі у ньому. Саме духівництво РПЦ лише частково прагнуло оновлення церкви. Ідея реформування церковного життя була причиною утворення православних гуртків на півдні України, які підтримали ідею віддалення церкви від держави в Російській імперії [20, 177–179].

Виступали за реформу панівної церкви в Росії й учні Одеської духовної семінарії, які в жовтні 1905 року оголосили з цього приводу страйк і вимагали демократизації навчального процесу та розширення прав семінаристів [21, 6].

Незважаючи на реформаторські настрої частини духовенства, унаслідок розчарування православних мирян у власній церкві, на початку XX століття відбувся масовий перехід їх у інші християнські конфесії та інші релігії. Лише за 1905–1907 роки більше 170 тис. осіб перейшло в католицизм, 36 тис. в іслам, біля 10 тис. – в протестантство і т.д. Хоча за офіційною церковною документацією та статистичними даними значна частина «нових християн» залишалася у лоні РПЦ [14, 82].

Активна підтримка РПЦ промонархічних сил під час Першої російської революції стала наслідком не лише зниження рівня лояльності до православ'я серед молоді, а й взагалі втрати віри у Бога серед освічених верств суспільства Російської імперії [22, 169]. Так серед інтелігенції все більш ставала популярною антирелігійна література, розповсюдженню якої заважала імперська влада. Відомо, що всі книговидавці міста Миколаєва під її тиском відмовилися закупати та розповсюджувати харківську драму у 5-ти діях «Дурные пастори» [23, 7].

Селянство та міська біднота Російської імперії несподівано перетворилася на поле ідеологічної боротьби між прибічниками православної церкви та атеїстами. До того ж безбожники часто використовували беззаперечні аргументи проти православ'я, посилячись на злочини у яких приймала участь РПЦ у роки Першої російської революції та наголошуючи, що духівництво не понесло за це ніякого покарання, хоча згідно Біблії перед Богом всі люди рівні. Навіть у наш час на офіційному сайті Херсонської єпархії Московського патріархату наводяться слова архієпископа Херсонського і Одеського Димитрія, який революційні події 1905–1907 років називав «проявом смуту і безпорядку», підкреслюючи, що до цього довели «зборища різних страйкарів – шумні і безчинні...» [24].

Однак, більша частина населення Російської імперії залишилася вірною православної церкві, демонструючи формальну відданість «вірі предків». Про те, наскільки поверхневою була прихильність до християнства в масах, свідчить відносна легкість, з якою режиму, що встановився в жовтні 1917 року у Росії, вдалося зруйнувати панівне становище православ'я і замінити його власним ерзац-культу. А. Платонов, який подорожував по селах Росії, побачив в одному з них прикріплений до дошки «статут для дії електростанції колгоспу «Добрий початок». Пункт п'ятий цього статуту проголошував: «Колгоспне електросонце в той же час культурна сила, оскільки деякі старі члени нашого колгоспу і різні віруючі залишки сусідніх колгоспів і сіл дали письмове зобов'язання – перестати триматися за релігію при наявності місцевого сонця» [9, 11].

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що РПЦ наприкінці XIX – на початку XX століття як суспільний інститут, який був невід'ємною складовою імперського режиму Російської імперії, через помилки влади та залежність від неї, разом із російською монархією стрімко втрачав довіру мирян. Прискорила процес делегітимації РПЦ в очах простих людей відкрита підтримка нею антиреволюційної політики Миколи II під час революції 1905–1907 років та після неї. Це, у свою чергу, як свідчать приклади південної України, призвело до поширення протестних настроїв спрямованих проти православної церкви та до зародження руху у середині РПЦ, що виступав за її демократизацію та реформування.

Проблема впливу суспільно-політичних процесів Російської імперії на рубежі XIX-XX століть на релігійні інститути в Україні залишається актуальною і потребує подальших досліджень, спрямованих, у першу чергу, на вивчення становища неправославних конфесій.

Список використаної літератури:

1. Державний архів Одеської області, ф-р. 745. – оп. 1. – спр. 1.
2. Слинько А.А. Пророческие слова о русской революции. А.И.Герцен. В.Г.Короленко. Н.А.Бердяев / А.А.Слинько. – Воронеж, 1992. – 224 с.
3. Крапоткин П. В русских и французских тюрьмах / П.Крапоткин. – Спб., 1906. – 242 с.
4. Савченко С.В. «Заблудла» та «вірна» паства очима православних місіонерів Півдня України початку XX ст. (За матеріалами «Катеринославських Єпархіальних відомостей») // Український історичний журнал. – 2010. – № 1. – С. 107–128.
5. Наумова О. Серебряный век. Лекарство от бездуховности. // Человек без границ. – 2006. – № 12. – С. 4–16.
6. Фриз Г. Церковь, религия и политическая культура на закате старого режима / Г.Фриз. Материалы международного коллоквиума историков [Реформы или революция?], 04–07 июня 1990 г., Спб. – 1992. – 394 с.
7. Таранець С.В. Старообрядці й «культура» хабарництва в Росії // Український історичний журнал. – 2011. – № 2. – С.50–65.
8. Лохматова А.І. Православне духовенство, релігія і церква в житті селянства другої половини XIX ст. // Культурологічний вісник. – Запоріжжя. – 2003. – № 11. – С.9–15.
9. Климаков Ю. С кем была «Чёрная сотня»? // Молодая гвардия. – 1998. – №9. – С.219-240.
10. Державний архів Миколаївської області, ф-р. 216. – оп. 1. – спр. 1467.
11. Газизова О. Нет у нас царя, кроме кесаря // Наука и религия. – 1994. – № 2. – С.7-9.
12. Марьянов Б. На гребне революционной волны // Наука и религия. – 1985. – №12. – С.2-3.
13. Державний архів Запорозької області, ф-р. 24. – оп. 1. – спр. 231.
14. Зырянов П.Н. Православная церковь в борьбе с революцией 1905–1907 гг / П.Н.Зырянов. – М., 1984. – 224 с.
15. Зырянов П.Н. 1905 год и церковь // Наука и религия. – 1985. – № 12. – С.12–14.
16. Савчин М.С. Правомонархічні організації в Росії. / Наукові праці з питань політичної історії. – 1991. – Вип. № 169. – С. 54–60.
17. // Новости Одессы. – 1907. – 23 октября. – № 2. – С.4.
18. Ушеревич С. Кривавий смерч / С.Ушеревич. – Х., 1932. – 463 с.
19. Шкаровский М.В. Русская православная церковь в XX веке / М.В. Шкаровский. - М., 2010. – 480 с.
20. Херсонские епархиальные ведомости. – 1906. – № 7. – С. 176–190.
21. Клитин А. Слово на Новый год // Херсонские епархиальные ведомости. – 1906. – № 1. – С. 1-8.
22. Борисенко М.В. Влияние опыта Первой российской революции на формирование общественного облика российского студенчества в межреволюционный период (1907–1917 гг.) / М.В.Борисенко. Сборник научных трудов [Новое о революции 1905–1907 гг.], Л. – 1989. – 200 с.
23. Державний архів Миколаївської області, ф-р. 231. – оп. 1. – спр. 4043.
24. «Православная Херсонщина» [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://pravoslavie.ks.ua/article/istoriya-eparhii>

References

1. Reference « *Assistant Chief of Gendarmerie of Tavria* ». Fund 745. Description 1. Case 1.– State Archives of Odesa region. Odesa (in Ukrainian).
2. SLYN'KO, A.A. (1992) Prophetic words of the Russian Revolution. History.Voronezh. (In Russian).
3. KRAPOTKYN P. (1906) In Russian and French prisons. History. St. Petersburg. (In Russian).
4. SAVCHENKO S.V. (2010) The view of missionaries on "freethinkers" and "faithfuls" parishioners of Orthodox church in southern Ukraine in early twentieth century. *Ukrainian Historical Journal*. No. 1 .p. 107–128. (in Ukrainian).
5. NAUMOVA O. (2006) Silver Age. Medicine for from earthliness. *A man without borders*. No. 12 .p. 4–16. (in Russian).
6. FRIZ G. (1990) Church, religion and political culture in the sunset of the old regime. Proceedings of the Reform or Revolution? (Russia, St. Petersburg, June 04–07, 1990), St. Petersburg, p. 394.
7. TARANETS S.V. (2011) Old Believers and the "culture" of bribery in Russia. *Ukrainian Historical Journal*. No. 2 .p. 50–65. (in Ukrainian).

8. LOKHMATOVA A.I. (2003) Orthodox clergy, religion and the church in the lives of the peasantry of the late nineteenth century. *Culturological Journal*. No. 11 .p. 9–15. (in Ukrainian).
9. KLIMAKOV JU. With whom was the "Black Hundred"? *Young guard*. No. 9 .p. 219–240. (in Russian).
10. Reference « *Mykolayiv City Council. Mykolayiv. District of Kherson, Kherson province (1870-1920)*». Fund 216. Description 1. Case 1467. Derzhavniyj arkhiv Mykolaivs'koi oblasti – State Archives of Mykolayiv region. Mykolayiv (in Ukrainian).
11. GAZIZOVA O. (1994) We have no king but Caesar. *Science and Religion*. No. 2. p. 7–9. (in Russian).
12. MAR'JANOV B. (1985) On the crest of the revolutionary wave. *Science and Religion*. No. 12. p. 2-3. (in Soviet Union).
13. Reference « *Council of Alexander city. Alexandrivsk town of Katerynoslav province*». Fund 24. Description 1. Case 231. Derzhavniyj arkhiv Zaporizkoi oblasti – State Archives of Zaporizhzhya region. Zaporizhzhya (in Ukrainian).
14. ZYRJANOV P.N. (1984) The Orthodox Church in the struggle with the revolution of 1905–1907. History. Moscow. (In Russian).
15. ZYRJANOV P.N. (1985) 1905 year and the church. *Science and Religion*. No. 12. p. 12–14. (in Soviet Union).
16. SAVCHYN M.S. (1991) Proceedings on political history. Organization of monarchists in Russia. History. Moscow. (In Russian).
17. NEWSPAPER (1907) « News of Odessa ». No. 2. p. 4. (in Russian Empire).
18. USHEROVYCH S. (1932) The bloody tornado. History. Kharkov. (in Soviet Union).
19. SHKAROVSKIJ M.V. (2010) Russian Orthodox Church in the twentieth century. History. Moscow. (In Russian).
20. NEWSPAPER (1906) « Kherson diocesan news ». No. 7. p. 176-190. (in Russian Empire).
21. Klitin A. (1906) Word for the New Year. *Kherson diocesan news*. No. 1. – p. 1 – 8. (in Russian Empire).
22. BORISENKO M.V. (1989) Influence of experience of the first Russian revolution on the public image of the Russian students in inter-revolutionary period (1907–1917 gg.). Proceedings of the New about the revolution of 1905–1907 (Soviet Union, Leningrad, 1989), Leningrad, p. 200.
23. Reference « *Police of Nikolaev . Nikolaev. Kherson district, Kherson province (1840-1916)*». Fund 231. Description 1. Case 4043. Derzhavniyj arkhiv Mykolaivs'koi oblasti – State Archives of Mykolayiv region. Mykolayiv (in Ukrainian).
24. ORTHODOX KHERSON. (2015) Official site. From <http://pravoslavie.ks.ua/article/istoriya-eparhii> (in Ukrainian)

Tatarchenko O.B., Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine, Kherson National Technical University

e-mail: obt1980@ukr.net

Tokalenko P.O. PhD student of Department of History of Ukraine, Kherson National Technical University

e-mail: tokalenko83@mail.ru

BREAKDOWN OF PEOPLE'S CONFIDENCE IN THE ORTHODOX CHURCH IN THE RUSSIAN EMPIRE IN THE LATE XIX – EARLY XX CENTURY (FOR EXAMPLE, SOUTH UKRAINE)

Abstract. Introduction: *Russian Orthodox Church in the early twentieth century experienced a spiritual crisis that is associated with a reduction in the number of Orthodox believers. Not coincidentally, the first Russian revolution was decisive for the Orthodox Church with ideological point of view. The question of whom to support in the internal political conflict was not, however, were members of the clergy among the revolutionaries. Traditionally, most clergy supported the monarchical power and therefore the question: Why is the church did not remained at the side of the protesters, who defended the liberal aspirations of the Russian Empire is still relevant.*

Purpose: *The authors try to investigate the causes of decline in the authority of the Orthodox Church in the early twentieth century and clarify the role of the clergy in the events of the first Russian revolution in the south of Ukraine.*

Results: Based on their study the authors argue that the peasantry and urban poor suddenly find themselves on the field of ideological struggle between the supporters of the official church and atheists. Moreover, it should be noted that atheists are often used unequivocal arguments against Church, referring to crimes in which the Russian Orthodox Church took part in the First Russian Revolution and emphasizing that the clergy despite it not got any punishment.

Originality: The authors try to investigate the events of the Russian Revolution in southern Ukraine on the basis of documentary sources, reflecting society's attitude to the Orthodox clergy, also analyzed literary works Ukrainian writers of the late nineteenth early twentieth century.

Conclusion: Summarizing the results of support church the monarchy, the authors argue that the Russian Orthodox Church as a social institution in the Russian Empire finally lost the confidence of the population, openly taking anti-revolutionary position. For intellectuals church became synonymous of monarchism that identified with autocratic rule. It is no coincidence that the image of Orthodox priest associated with the policy of terror during the reaction to the liberal and radical revolutionary-minded intellectuals. Thus Orthodoxy was the reason for the division of society into supporters and critics of the Orthodox ideology.

Key words: Russian Orthodox Church, the First Russian Revolution, South Ukraine, Protestant flow, counter-revolutionary movement.

Одержано редакцією 10.09.2016
Прийнято до публікації 02.11.2016

УДК 94(477) «1918/1920»

Давтян Давід Альбертович,
аспірант, кафедри нової і новітньої історії
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
e-mail: arm.history@yahoo.com

З ІСТОРІЇ ГЕНЕРАЛЬНОГО КОНСУЛЬСТВА РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЯ В ОДЕСІ (1918–1920)

Історія вірменських дипломатичних установ в Україні та історія формування і становлення двосторонніх відносин, двох постімперських країн, упродовж багатьох років не викликає інтересу з боку дослідників. У статті розглянуті передумови формування генерального консульства Республіки Вірменія в Одесі, періоди функціонування, статус та основні напрями діяльності.

Ключові слова: генеральний консул, консул, генеральне консульство Республіки Вірменія, Україна, Республіка Вірменія, Одеса.

Постановка проблеми. Політична ситуація в Росії у кінця 1917 р. – початку 1918 р. демонструє фактично ідентичність процесів становлення незалежності національних регіонів імперії під проводом національних партій. В цьому контексті досить цікавим виглядає розгляд дипломатичних стосунків, що встановлюються між новоутвореними державами на постімперському просторі. Особливий інтерес викликає проблематика вірмено-українських дипломатичних відносин, дипломатичних представництв Республіки Вірменія, зокрема в Одесі. Слід наголосити, що дотепер дана проблема залишається малодослідженою, як у вітчизняній, так і у зарубіжній історіографії.

Мета. Проаналізувати і вивчати історію, етапи формування дипломатичної установи Республіки Вірменія в Одесі. Враховуючи, що сьогоденних вірменознавчих студіях, як і в історіографії в цілому ця проблема не знайшла належного висвітлення, дослідження історії дипломатичної установи виглядає досить актуальним та дозволяє відтворити історію цього періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Власне історіографія питання складається з декількох робіт, невеличких нотаток та згадок, опублікованих у різних узагальнюючих працях. Першою і на сьогодні єдиною спробою комплексного висвітлення історії вірмено-українських дипломатичних відносин є дослідження Г. А. Петросяна [13]. Незважаючи на цінність роботи, необхідно підкреслити, що певна частина опублікованих документів з вірменських архівів, які представленні автором, в якості вперше введених в науковий обіг, в дійсності, були надруковані